

Térvilág – világtér

Hogyan változott meg a tér-fogalom értelmezése a századok folyamán, hogyan vált interdiszciplináris kategóriává történelmi fejlődése során, hogyan jelenik meg az identitás tértapasztalata az alkotásban? Ezek a dolgozat által felvetett és nyitva hagyott legfontosabb kérdések, amelyek egyfajta ecoi lista formájában fogalmazódnak meg. A XX. század a teret, mint értelemalkotó tényezőt, a személyek legbensőbb világának meghosszabbítását szemléli. Az egyén térszemléletének objektivációiként térstruktúrákat hoz létre, majd ezeket a valóság önálló tényezőinek tekinti. A megélt tér egyfajta tudáshorizontot tételez fel, amelyben egy adott közösség önmagát definiálni képes. A dolgok nem egyszerűen kitöltik a teret, hanem térbenlevésükkal magát a teret határozzák meg. A modern tér nem, mint hiány értelmeződik, hanem a helyekként létező dolgok által konstituált, folyamatos változásban, átalakulásban levő létező.

A tér-fogalom a XX. században vált domináns elméleti kategóriává, olyan interdiszciplináris terminológiai potencialitássá, amely a továbbgondolás lehetőségét hordozza. Értelmezhető ismeretelméleti fogalomként, az alkotás számára adott, inspiráló fizikai közegként, a mű által létrehozott tényleges vagy fiktív térként, az írás, a szövegesülés folyamataként. A tér-fogalom differenciálódása történeti folyamat: míg a XIX. század a történések időbeliségét preferálta, a XX. század a tér korszakának tekinthető. Foucault-t idézve „*az egyvidejűség, a mellérendeltség, a közel és a távol, a jobbra és a balra, a szétszóródás korát éljük*” (FOUCAULT, 2000:147).

Michel Serres matematikus-tudományfilozófus szerint a „tudományok révén a terek sokaságát ismerjük. A tér [...] a kultúra terméke, a történelem terméke, és talán nem is csak a geometriáé, hanem a teológiáé és a politikáé” (SERRES, 1972:151).

A térbeliség fogalma kutatási tárgyként vagy szemléleti módként megjelenik a társadalomtörténetben, a szociológiában, a pszichológiában, a nyelvészetben, a művészet- és irodalomelméletben. A megváltozott térfelfogásból, a tér történeti fejleményként való megtapasztalásából született a spatial turn, a téri fordulat kifejezés.

A térbeliség gondolkodásunk általános szemléleti kerete. Nehéz megállapítani, mely diszciplínához köthető elsősorban, hiszen, mint minden általános kategória esetében, itt is inkább annak a tudományterületnek a kizárása a problematikus, amelynek nincs a fogalomhoz kapcsolódó érdemi mondanivalója.

Tekintsük elsődlegesen érintett területnek a filozófiát! A tér – mint teoretikus entitás – végigkíséri a nyugati filozófia történetét. A dolgozat, történetiségének

mozaikjait csak felvillantva, a XX. század megváltozott térszemléletét vizsgálja részletesebben.

Az i. e. V. században Platón (ΤΙΜΑΙΟΣZ, 49a) a teret minden keletkezés befogódójának tekintette: a platóni tér a látható világ valamilyen faktora, amelyhez nem észleléssel, hanem a gondolkodáson keresztül juthatunk el. Arisztotelész – egy századdal később – *Fizikájában* a teret és az időt folytonosnak, a mozgást térben és időben történőnek írta le. A középkori skolasztika szerint a tér mérhető hiány, a képzelőerő szüleménye.

A XVI. században Giordano Bruno úgy vélte, hogy a tárgyi, látható világ anyag és forma egyszerre, amely mozdulatlan a végtelen térben és időben. Világok sokasága létezik, és az anyagvilág mozdulatlan örökkévalóság.

Descartes szerint a tér minősége azonos a testével, ugyanúgy a három dimenzió érvényes mind a kettőre. Azonosak a vizsgálati módszerek is; az anyagi valósággal rendelkező testek a tér részét képezik.

Descartes-hoz hasonlóan XVII. századi francia gondolkodó, a janzenista Pascal, elmélete szerint „*a térrel a mindenség úgy ölel magába, úgy elnyel, mint egy pontot; a gondolkodással azonban én fogom fel őt*” (PASCAL, 1983:348).

Thomas Hobbes *Leviathan* (1651) című művében a tér ideája úgy értelmeződik, mint a létező dolgoknak, a létezőnek a képe, fantazmája. Ha a világ dolgai léteznek is, amikor gondolkozunk és következtetünk, mindig csak a saját képeinket vizsgáljuk és hasonlítjuk össze.

Newton *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (1687) – közismert nevén *Principia* – című művében írja le a térre, időre, mozgásra vonatkozó megállapításait, itt vezeti be az abszolút tér és idő fogalmát, amely szerint az abszolút tér mindenkor egyenlő és változatlan.

Spinoza *Etikájában* (1665) a térbeli testek végesek, de minden szubsztancia szükségképpen végtelen.

A XVII. századi német filozófus, Leibniz amellelt érvelt, hogy nem létezik sem abszolút tér, sem abszolút idő. A tér nem más, mint két egyidejűleg létező tárgy közötti távolság.

Locke (1690) elméletében a tér több érzék által felfogható összetett eszme, az angol gondolkodó a lelket külön térként fogta fel.

Immanuel Kant 1770-ben a tér problémájáról írta a disszertációját. A kanti tér nem empirikus fogalom, hanem egyfajta velünk született képesség: az idővel együtt az értelem a priori formája. A tér és az idő adják a természettudományos ismeretek bizonyosságát, megelőzve a tapasztalást: még mielőtt megtapasztalunk valamit, már tudhatjuk, hogy a megtapasztalendő dolgot térben és időben létező jelenségként fogjuk érzékelni.

A német idealizmus másik nagy alakja, Hegel (*Wissenschaft der Logik*, 1812–16) a teret az önmagán kívüli lét elvont általánosságának tekintette. „*A tér az a létezés, amelybe a fogalom beírja különbségeit, mint egy üres, halott elem-*

be, amelyben e különbségek éppolyan mozdulatlanok és élettelenek” (HEGEL, 1979:30).

Schopenhauernél (1818) a világ képzet, amely objektumokra és szubjektumokra válik szét. Az ember kétféle módon tapasztalhatja meg magát: mint objektumot és mint akaratot; objektumként a megismerés által, akaratként az érzések által. Az akaratra nem érvényes az oksági elv, független a tér és idő tapasztalati formáitól, kívül esik a jelenségeken.

A XIX. századi dán filozófus, Kierkegaard teóriájában az egyedüli megragadható valóság, az egzisztencia térben és időben véges létező.

Ugyanennek a századnak a második felében Nietzsche azt vallja: minden világgép az időre vonatkozó mértékvétel szükségszerű relativitásán és önkényességén nyugszik. A természet végtelen térben és időben munkálkodik. *„A számtalan villódzó naprendszerbe szétporciózott Világmindenség egyik félreeső szegletében volt egyszer egy égitest, amelyen bizonyos okos állatok kitalálták a megismerést. Ez volt a legebizakodottabb és leghazugabb pillanata a világtörténelemnek: de éppenséggel nem volt több egy pillanatnál. A természet néhány lélegzetvétele után megdermedt a bolygó, s az okos állatok egytől egyig elpusztultak”* (NIETZSCHE, 1992:3).

Albert Einstein 1905-ben megjelent relativitáselmélete gyökeresen átalakította a fizikai felfogásunkat, a világegyetemről alkotott nézeteinket. A teória szerint a tér-idő kontinuum nem abszolút, a gravitáció meggörbíti a teret, így a világegyetem teljes tömege által keltett gravitációs tér a háromdimenziós teret úgy hajlítja meg, hogy a tér véges, de határtalan lesz. (Hasonlóan a gömbfelülethez, ami egy meghajlított kétdimenziós felület: véges, de határtalan; megmérhető a nagysága, de soha nem lehet a végére jutni.)

Henri Bergson (1907) a természettudomány térszerű, végtelenül osztható idejével szembeállította a részekre nem bontható, belsőleg megélt tartamot.

Rudolf Carnap 1922-ben írt disszertációjában a teret interdiszciplináris kategóriaként értelmezi, a terek sokféleségét hangsúlyozza, objektív, szubjektív és materiális teret különböztet meg. Wittgenstein a sokdimenziós tér fogalmát általánosítva logikai térről beszél. *„A tények a logikai térben alkotják a világot... A tényekről képeket készítünk magunknak. A kép a tényállást ábrázolja a logikai térben, a körülmények fönnállását és fönn nem állását. A kép a valóság modellje”* (WITTGENSTEIN, 1919:1.13, 1.2, 2, 2.1, 2.11).

A filozófia fenomenológiai és egzisztencialista irányzatai a tapasztalaton alapuló, az ember és a hely viszonyára fókuszáló térfelfogást erősítik. Husserl híres tétele (1910) a valóság zárójelzése: amíg nem vagyunk képesek zárójelezni a valóságot, addig nem értjük meg gondolkodásunk valódi természetét. A gondolkodás tárgyra irányul, ez a tárgy mindig az elmén belül van, a világot eleve immanensnek, belső tudattartalomnak kell tételezni. A világ intuitíve adott, a térbeli dolog a maga testiségében adott. Az intuitíve azt jelenti, hogy a gondolkodásom tárgyai és észlelésem

tárgyai egyszerre adottak, nincs két világ, csak éppen a megismeréshez nem feltétlenül kell az észlelt tárgy – a gondolkodás belső művelet.

Az egzisztencialista gondolkodás a teret nem úrként, nem kizárólag fizikailag leírható objektív jelenségként gondolja el, hanem olyan közegként, amelyben a benne-létezés tapasztalata magának a létezésnek a tapasztalata, a térben-lét a lét bizonyítéka. Heidegger *A művészet és a tér* (1910; 1976) című írásában felveti a kérdést, hogy a legnyilvánvalóbban térbeli művészet, a szobrászat értelmezhető-e a tér megtestesítőjeként? A probléma alapja a Galilei és Newton által meghatározott kozmikus, illetve objektív térfelfogással való szembehelyezkedés, amely felfogás a tér és úr közé egyenlőségjelet tesz. Eszerint a fizikai tér lenne az egyetlen igazi tér, s a művészi tér ennek csak szubjektíve meghatározott változata. Ebben a felfogásban a szobor uralja a teret, az ősjelenségként adott tér és a művészi alkotás térbelisége között feszültség alakul ki. Heidegger ezt a feszültséget nem tartja termékenynek; a tér mibenlétével kapcsolatban a nyelvhez fordul segítségért. A térnyerés a szabadság jelentését implikálja: a berendezkedést, az engedni-hagyást. A dolgok tehát nem kitöltik a teret, hanem térben-levésükkel magát a teret határozzák meg, ezáltal feloldódik dolgok és tér feszültsége, a tér nem, mint hiány értelmeződik, hanem a helyekként létező dolgok által konstituált, folyamatos változásban, átalakulásban levő létező.

Sartre egzisztencializmusában másvalaki tekintete térbeliséggel ruház fel, tekintetként felfogni magát az embernek annyit jelent, mint térbelivé tevőnek és térbelivé tettek felfogni. De ugyanez a tekintet időbelivé is tesz: a világban időbeli-térbeli tárgyként, időbeli-térbeli szituáció lényeges szerkezeti elemeként létezőnk (SARTRE, 2006).

Merleau-Ponty elméletében a tudat, a világ és az emberi test kölcsönösen összekapcsolódnak. A fenomenális dolog nem a természettudományok változatlan tárgya, hanem kölcsönviszonyban áll a test szenzoros funkcióival: a dolgok azok, amelyeket testünk megragadni képes. Ezt a megragadást testünk és a világ egyneműsége teszi lehetővé (MERLEAU-PONTY, 2007). Az észleléséhez lényegileg hozzátartozik a torzultság – mivel a dolgok számunkra mindig csak egy bizonyos időben és perspektívában adottak –, ám ez nem kérdőjelezi meg a realitásukat, ellenkezőleg, megalapozza azt, minthogy nincs más lehetőség arra, hogy a dolgok jelenlévők legyenek számunkra, csupán ilyen homályos módon. Az észlelés tárgya nem független a világ többi alkotóelemétől, szervesen összekapcsolódik hátterével, a világban-lévő-dolgok hálózatával.

Foucault (1968) felfogásában a tér szerkezeti helyként definiálható önálló társadalmi entitás, ahol az elemek közti viszonyok szabják meg a térbeliség sajátos struktúráját. Lépésről lépésre mutatja meg a normális felől kijelölt és mind jobban körülkerített, lecsupaszított teret, amelyből fokról fokra kiszorul a nem-értelem minden anormitása, és előáll a normális ember: egy olyan kreáció, amely a társadalmi lényt arra redukálja, hogy beszámítható-e, elítélhető-e. Felfüggesztve

a változás általános és üres kategóriáját, a temporalizáció egynemű modelljét, az egymásutániság logikáját, Foucault nyilvánvalóvá teszi, hogy a társadalmi tér az előre rögzített normalitás tere.

Bourdieu a szociológiát és a történettudományt közelítve fogalmazza meg a társadalmi térre vonatkozó elméletét, amelyben a társadalmi tér valósága az alkotóelemek kölcsönösségében gyökerezik. A társadalmi tér fogalmát alkalmazva definiálja az irodalmi mezőt heteronóm és autonóm elvek együttéléséként, saját logikájú, relatív autonómiával rendelkező struktúráként, amelynek a hatalomhoz fűződő viszonya feszültséggel terhelt. Az irodalmi mű nem a történelmi, társadalmi valóság mechanikus leképezése, hanem a társadalmi hatások és a szubjektív habitus dialektikus kapcsolatának terméke (BOURDIEU, 2002).

A tér természetének folyamatjellegét, időben történő megnyilvánulását hangsúlyozza Henri Lefebvre. *La production de l'espace* (1974) című művének bevezetőjében így fogalmaz: „*A helyzet az, hogy 1910 körül a biztos tér összetört. Megszűnt a józan ész, a tudás (savoir) tere, a társadalmi gyakorlat vagy a politikai hatalom tere..., de a klasszikus perspektivikus tér, a geometria tere is, mely a reneszánszban alakult ki görög hagyományok alapján (Euklidész), és a nyugati művészetben és filozófiában bontakozott ki...*” (i. m. 7). A tér hagyományos hármas felosztása – fizikai, társadalmi és mentális tér – helyett azt javasolja, hogy ezek összefüggését, egymásra hatását vizsgáljuk. A tér nem önmagától van, hanem észlelésünk függvénye. Első jelentéssíkja az emberi tevékenységhez köthető: miközben tevékenykedünk, észleljük a magunk körül lévő dolgokat, melyekből a fizikai tér képzete ered. A második síkot a konceptualizáció jelenti. Magunk is hozunk létre tereket: egy ország, egy régió a valóságban nem létezik, csak mi konstruáljuk, alakítjuk a külső fizikai valóságot úgy, hogy annak objektumai szimbolikus jelentéssel telítődnek. A harmadik síkon ez a konceptualizált tér nyer önálló ontológiai státuszt, és gondolkodásunk, észlelésünk, cselekvésünk meghatározó tényezőjévé válik. Az elmélet szerint az egyén a térstruktúrákat térszemléletének objektivációiként hozza létre, majd ezeket a valóság önálló tényezőinek tekinti, és ezek az objektumok mindennapos cselekvésének részévé válnak. A megélt tér, az életvilág tere feltételez egyfajta tudáshorizontot, amelyben egy adott közösség saját magát definiálni képes. A művészetek a megélt tér kódjai.

Pierre Lévy (1992) jelentéssel bíró terek sokféleségéről beszél. Az emberek közötti kapcsolatok, intézmények, társadalmi csoportok, nagy kulturális egységek egymástól különböző és egymással összefonódó tereket alkotnak. Nem csupán fizikai térben élünk, hanem egyidejűleg érzelmi, esztétikai, társadalmi, történelmi terekben, időbeli, érzelmi, nyelvi entitásokkal. Lévy négy antropológiai teret különít el: a Földet, a Területet, a Gazdaságot és a Tudást. Ezek az antropológiai terek fokozatosan jelentek meg az emberi történelem során; élnek, autonómok és visszafordíthatatlanok, az emberiség egészére kiterjednek, és maguk is több képlékeny, relatív teret tartalmaznak, strukturálnak.

A térbeliség, mint ismeretelméleti kategória, szorosan kapcsolódik a posztmodernnek nevezett szellemi irányzathoz. Az algériai származású francia posztmodern filozófus, Derrida (1967) a verbális racionalizmust erőszakos jellegűnek, a birtokláshoz visszavezethetőnek látja. A nyelv és az írás közti oppozíciót dekonstruálva egy többdimenziós, nem lineáris írást körvonalaz, amely megtöri a szövegek grafikai struktúráját, lebontja a kereteket, térben elmozdítja a szövegeket. Nem egyszerűen szembeállítja az írást a nyelvvel, hanem rámutat, hogy a nyelv és az írás nem feleltethetők meg egymásnak, nem helyettesíthetők egymással. A köztük levő viszony csak akkor válik érthetővé, ha elszakadunk a hagyományos tér-idő felfogás linearitásévtől, és elfogadjuk az alinearis, alogikus, kiszámíthatatlan mozgás elvét. Az írás a helyt adás mozzanata, nem egyszerű térkihagyás, térbeli elrendezés, hanem maga a belakhatatlan, kisajátíthatatlan köztes tér-idő (DERRIDA, 1991).

Az interdiszciplináris posztmodern tériség új területek irányába tágítja a fogalom hatókörét: a nyelvészet, az irodalomelmélet, a képzőművészet, a pszichológia vagy a médiakultúra felé.

Az analitikus filozófián belül megjelenő, később önállósuló narrativitás-elméletek a nyelvi reprezentáció metaforikus természetét vizsgálják. Megállapítják, hogy gondolkodásunk tele van térbeli viszonyokat kifejező metaforákkal. Roland Barthes a XX. század hatvanas éveiben elbeszéléseleméleti programjában az egész kultúrát átszövő narrativitásról beszél: narratív szemléletmóddal közelítünk térbeli alkotásokhoz, festményekhez, szobrokhoz, épületekhez. A műalkotásoknak ezt az új értelmezési lehetőségét vizsgálja Gadamer *Épületek és képek olvasása* (1994) című tanulmányában, amelyben a műalkotás, az épített környezet – például egy város térben és időben kiterjedő, változó betonszálaival – önmagáról mesélő narratív objektumként jelenik meg.

A képzőművészetben tehát, amelyet eredendően a tér primátusa jellemez, a XX. században az előbbieken vázolttal ellentétes folyamat játszódik le: az időfogalom kerül előtérbe, a szemléletessé tett idő, a folyamatosság és az egyidejűség különleges találkozása. Az épített tér átveszi az emlékműszobrászat helyét, gondoljunk a budapesti Ötvenhatosok terén emelt emlékműre vagy Maya Ying Lin művére, melyen a Vietnamban elesettek neve olvasható egy 75 méter hosszú, részben földbe süllyesztett fekete gránitfalon, de gondolhatunk Chris Burden alkotására is, amelyen a művész lapozható rézlemezekre véste fel a vietnami áldozatok nevét.

Az irodalomban, amely genezisében az időbeli események reprezentációja, a XX. században a lineáris történet helyett a szövegek újraírása, újraértelmezése, szövegek közti kapcsolatok keresése válik általánossá, a térfogalom pedig analitikus kategória lesz. Bahtyin (1976) szerint a modern kor fikciós térképzetei már nem az érintkezésen alapuló metonimikus logika alapján működnek, sokkal inkább a metaforákhoz kapcsolódva. A konkrét és az absztrakt, a kronologikus és az

akronologikus szembeállításokban a második elemre kerül a hangsúly; a helyek határozatlanná, a folyamatok megszakítottakká válnak. Az emberi cselekvések kronologikus rendjétől a fikció szükségszerűen eltávolodik, a hely értelemalkotó tényezővé, a személyek legbensőbb világának meghosszabbításává válik, a narratívában az identitás tértapasztalatként jelenik meg (THOMKA, 2001).

Maurice Blanchot a költészet célja kapcsán használja a tér fogalmát. A költői beszéd célját a rilkei tapasztalatban látja, amely szerint a belső és a külső egyetlen folytonos térben egyesül, a tér belőlünk nő ki, a költemény az a tér, ahol a hiány közegében minden megszólal (BLANCHOT, 2005).

A pszichológia a teret, mint kommunikatív és imaginatív kapcsolatok színhe-lyét vizsgálja. Az ember tér- és időkoordináták mentén jelöli ki saját valóságának mibenlétét. Az élmények téri kontextusokhoz kötődnek, s a megőrzés differenciált-
sági foka különböző lehet az eidetikus képtől a homályos emlékeken, a *déjà vu*n, az álmokon keresztül egész a hallucinációkig (KÁLLAI, 2004).

A tér fogalmának vizsgálata nem rekeszthető be a napjainkban domináns digi-tális kultúra említése nélkül. A digitális világot a tériség uralja, a perspektivikusan elrendezhető terek az információk digitális megjelenítésének formái. A digitális képalkotás optimista megközelítése Lev Manovich (2001) teóriája, amely úgy véli, hogy a digitális technológia által biztosított nagy mennyiségű és olcsó tárolókapacitás lehetővé teszi a valóság időben és térben kiterjedt rögzítését. Töb-bé nem vagyunk arra kényszerítve, mint a hagyományos technológiák esetében, hogy mintát vegyünk a valóságból.

A digitális pesszimizmus képviselőjeként Vivian Sobchack fenomenológiai jellegű gondolatmenetében az elektronikus médiát egy olyan szimulációs rend-szernek tekinti, amely csupán az eredetit nélkülöző másolatokat alkot, ami össze-hasonlíthatatlanul sivárabb, mint a fényképezés vagy a film, hiszen az utóbbiak a természet objektív ábrázolásához hozzáadják a szubjektív nézőpontot is (SOB-CHACK, 2001).

A dolgozat kronologikus, szerzőkhöz kapcsolt mozaikok – egyfajta lista (Eco, 2009) – segítségével kívánta ismertetni a térfogalom változásait, sokféleségét. A téma gazdagságát, kimeríthetlenségét megtapasztalva csak töredékek felvillan-tásra vállalkozhatott, nyitva hagyva egy-egy résztema kidolgozásának lehetősé-gét.

- BAHTYIN, Mihail (1976): A tér és az idő a regényben. In: Mihail Bahtyin: A szó esztétikája. Gondolat, Budapest.
- BARTHES, Roland (1996): A szöveg öröme. Osiris, Budapest.
- BERGSON, Henri (2001): Évolution créatrice. PUF, Paris.
- BLANCHOT, Maurice (1988): L'espace littéraire. Gallimard, Paris.
- BOURDIEU, Pierre (2002): A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről. Napvilág Kiadó, Budapest.
- CARNAP, Rudolf (1922): Der Raum: Ein Beitrag zur Wissenschaftslehre. Kant-Studien No. 56, Berlin.
- DERRIDA, Jacques (1967): De la grammatologie. Minuit, Paris.
- DERRIDA, Jacques (1991): Grammatológia. Magyar Műhely, Budapest–Párizs.
- ECO, Umberto (2009): A lista mámora. Európa, Budapest.
- EINSTEIN, Albert (1998): Hogyan látom a világot? Gladiátor, Budapest.
- FOUCAULT, Michel (1969; 2001): L'Archéologie du savoir. Gallimard, Paris. A tudás archeológiája. Atlantisz, Budapest.
- GADAMER, Hans-Georg (1994): Épületek és képek olvasása. In: Hans-Georg Gadamer (szerk.): A szép aktualitása. T-Twins, Budapest. 157–168.
- GADAMER, Hans-Georg (1994): Épületek és képek olvasása. In: Gadamer: A szép aktualitása. T-Twins Kiadó, Budapest.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1979): A szellem fenomenológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HEIDEGGER, Martin (1994): A művészet és a tér. In „...költőien lakozik az ember...”. T-Twins–Pompei, Budapest–Szeged. 211–218.
- HUSSERL, Edmund (1910; 1993): A Filozófia mint szigorú tudomány. Kossuth, Budapest.
- KANT, Immanuel (1781; 2004): A tiszta ész kritikája. Atlantisz, Budapest.
- KIRKEGAARD, Sören (1843, 2005): Vagy-vagy. Osiris, Budapest.
- LEFEBVRE, Henri (1974): La Production de l'espace, Anthropos, Paris.
- LEVY, Pierre (1992): Les arbres de connaissances. La Découverte, Paris.
- LOCKE, John (1690; 2003): Értekezés az emberi értelemről. Osiris, Budapest.
- MANOVICH, Lev (2001): A film, mint kulturális interface. Metropolis 2001/16, 2. szám. 24–43.
- MERLEAU-PONTY, Maurice (2007): A látható és a láthatatlan. L'Harmattan, Budapest.
- NIETZSCHE, Friedrich (1992): A nem-morális értelmű igazságról és hazugságról. Athenaeum 1992/1, 3. szám. 3–15.
- PASCAL, Blaise (1983): Gondolatok. Gondolat, Budapest.
- PLATÓN (1984): Timaiosz. In: Platón összes művei. Európa, Budapest. 356–362.
- SARTRE, Jean-Paul (2006): A Lét és a Semmi. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SCHOPENHAUER, Arthur (1918; 2007): A világ, mint akarat és képzet. Osiris, Budapest.
- SERRES, Michel (1972): L'Interférence. Minuit, Paris.
- SOBCHACK, Vivian (2001): A vászon és a képernyő színhelye. Metropolis 2001/16, 2. szám. 8–23.
- THOMKA Beáta (1998): Narratívák I. Képleírás, képi elbeszélés. Kijárat, Budapest.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (2004): Logikai-filozófiai értekezés. Atlantisz, Budapest.

THE WORLD AS SPACE – SPACE AS WORLD

How has the interpretation of the notion of space changed through the centuries? How has it become an interdisciplinary category through its historical development? How does the space experience of the identity manifest itself? These important questions, listed and verbalized after Eco, are raised and left open/ unanswered by my analysis. The 20th century interpreted space as a factor creating sense and as the continuation/elongation of the innermost world of humans. As the projection of the notion of space, the individual creates spatial structures which are understood as independent factors of reality. The experienced space presupposes a certain kind of horizon of knowledge, on the basis of which a specific community is able to define itself. Things do not simply fill up space, but define space itself by their being/existing in space. Modern space is not interpreted as lack but as a continually changing, metamorphosing being, constituted by things existing as places.